

ἀπκντήσεως ἐκείνης τὴν καταδίκην αὐτοῦ. Πράγματι ἦρκει ἐν νεῦμα τοῦ τυράννου, ἐν ἀκάτιον τῆς λίμνης, εἰς σάκκος ἐν νυκτὶ ἀσελήγη διὰ νὰ καταποντισθῆ ὁ διδάσκαλος ἐκεῖ ὅπου

ἐπνίξανε τὲς δεκαφτὰ μὲ τὴν κυρὰ Φροσύνη.

Ἄλλ' ὁ Ἄλῆς περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ βοήσῃ ἀφρίζων· «Γκρεμίσου ἀπ' ἐδῶ καὶ μὴ τολμήσης νὰ ἔλθῃς ποτὲ εἰς ὄψιν μου· ἄλλως μὴ φοθήσαι· σοῦ ὀρκίζομαι εἰς τὸ Κοράνι μου»¹.

Ὁ σατράπης ἐτήρησε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ὁ Ψαλίδας ἐξηκολούθησε διατρέδων ἐν Ἰωαννίνοις ἀνενόχλητος καὶ διδάσκων, ἀλλ' ἐπὶ ἄραχὺ πλεόν καὶ μόνον μέχρι τῆς μοιραίας ἡμέρας, καθ' ἣν ἦ τε Καπλάνειος σχολὴ καὶ ἡ Μπαλαναία κατεστράφησαν ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Εἶχεν ἐπιστῆ ὁ χρόνος τῆς ἐναντίον τοῦ Ἄλῆ ἐπιθέσεως τῶν στρατιῶν τοῦ σουλτάνου. Ἐὰ Ἰωάννινα ἐπολιορκούντε, ὁ δὲ Ἄλῆς, φοβούμενος, μὴ ἡ πόλις, ὑπὸ τῶν σουλτανικῶν καταλαμβανομένη, χρησιμεύσῃ ὡς ἐπικίνδυνον ὀρμητήριον αὐτῶν, διέταξε τῇ 13 Αὐγούστου 1820 δίκην ἄλλου Νέρωνος τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως. «Φοδερὰ ἐκρηξίς, διηγεῖται ὁ Πουκεδῖλλ, ἀκολουθουμένη ὑπὸ παρατεταμένων συριγμῶν, ἀνήγγειλε τὴν καταστροφὴν τῶν Ἰωαννίνων. Αἰφνης χάλαζα βομβῶν, δβίδων, σφαιρῶν ἀναφλεγομένων καὶ ἐμπρηστικῶν πυράδων ἐπήνεγκον τὴν λεηλασίαν, τὴν σφαγὴν καὶ τὰς φλόγας ἐν ταῖς διαφόροις τῆς πόλεως συνοικίαις, αἵτινες ἐντὸς δύο ἡρῶν παρείχον τὸ θέαμα εὐρείας πυρκαϊᾶς. Ὅμοιος πρὸς τὸν ἐξολοθρευτὴν ἄγγελον ὁ Ἄλῆς Γεπελενλῆς, καθήμενος ἐπὶ ἐνός τῶν προμαχόνων τοῦ δεσπόζοντος τῆς λίμνης μεγάρου αὐτοῦ, διηύθυνε τὰ ἔργα, ὀρίζων τὰ μέρη, ἅτινα τὸ πῦρ ἐβράδυνε νὰ καταδροχθῆσῃ, καὶ ἐπὶ τῇ φοδερᾷ αὐτοῦ φωνῇ ὁ Θάνατος ἐξήπλωσε τὸν αἱματηρὸν αὐτοῦ πέπλον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν εἰς ἣν ἐξικνοῦντο αἱ βολαὶ τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου αὐτοῦ. Ὁ ὑψηλὸς πύργος τῶν Λιθαριτσίων ἐξήμει χειμάρρους πυρὸς, μεταβαλόντας εἰς τέφραν τὸ βόρειον τῆς πόλεως μέρος, ἀπὸ τοῦ προξενείου τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κοιμητηρίου.

¹ Γούδα Παράλληλοι βίοι. Ἐν Ἀθήναις. 1879. Τόμ Β' σ. 297 κ. ἐ. Πρὸς περὶ τοῦ Ψαλίδα *Κοῖνον* ἐν τῷ περιοδικῷ Ἐστὶς τῆς 11 Μαρτίου 1879 ἀρ. 167.

Ἐὸ νοσοκομεῖον, ἡ βιβλιοθήκη τῆς πόλεως, ἡ ἔτι πολυτιμότερα βιβλιοθήκη τῶν ἀδελφῶν Μπαλάνων, οἵτινες εἶχον συναθροῖσαι πλῆθος σπανίων χειρογράφων καὶ ἐπιγραφῶν σπουδαίων διὰ τὴν ἱστορίαν, τὸ γυμνάσιον, τὸ ἐργαστήριον τῆς φυσικῆς ἀπετεφρώθησαν. Ἐέλος δ' ἀπὸ τῆς μητροπόλεως μέχρι τῆς Ἀγίας Μαρίνης πέλαγος φλογῶν ἠφάνισε τὰς ἀγοράς, τὰ μπεζεστένια, τὴν σταθμὸν τῶν ταχυδρομικῶν ἵππων, τὰ τζαμιά, τοὺς δημοσίους λουτρῶνας καὶ πλῆθος κτιρίων ἐκτεινομένων μέχρι τῆς πύλης Κουλοτσεσμέ»¹.

Ἡ μεγάλη ἐκείνη καταστροφή συνεδέθη πρὸς ἀθρόον ἐξοικισμὸν τῶν κατοίκων τῆς τέως πολυανθρώπου πόλεως. Ὁ Ψαλίδας τότε κατέρυγεν εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅπου εἶχον διασωθῆ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν Ἠπειρωτῶν, καὶ ἐκεῖ διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον διδάσκων ἑθιωτικῶς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ διωρίσθη ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας διευθυντῆς τοῦ ἐν Λευκάδι γυμνασίου μέχρι τοῦ 1829, ὅτε καὶ ἀπέθανε, συναποκομίζων εἰς τὸν τάφον τὴν εὐχαρίστησιν, ὅτι εἶχεν ἴδει στεφθέντα ὑπὸ ἐπιτυχίας τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα ἐν τῷ μεγάλῳ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνι.

Ἐν τούτοις δ' εὐθὺς ὡς ἤρχισεν ἡ εἰς τὰ πάτρια ἐπιστροφή τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τὰ Ἰωάννινα ἤρχισαν ἀνοικιζόμενα, καθ' ἃς ἡμέρας ἡμεγάλη ἐπανάστασις παρέσχε χρηστάς, ἀλλὰ ματαίας ἐλπίδας καὶ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἠπείρου, οἱ ἐν Ῥωσίᾳ πλουτήσαντες Νικόλαος καὶ Ζώης Ζωσιμαῆς, ἀκολουθοῦντες τὸ πατριωτικὸν παράδειγμα τῶν ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ τοῦ ἔθνους εὐεργεσιῶν τῶν πρεσβυτέρων ἀδελφῶν Θεοδοσίου καὶ Ἀναστασίου, συνέστησαν τῇ 1828 τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Ζωσιμαίαν σχολὴν, ὑπὲρ ἧς ἔπειτα προσήνεγκον διακοσίας πεντήκοντα χιλιάδας ρουβλίων. Καὶ γενέτειρα μὲν τῶν Ζωσιμαδῶν ὑπῆρξε κατὰ σύμπτωσιν περιέργον τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο χωρίον τῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, τὸ Γραμμένον, ἐξ οὗ κατήγετο καὶ ὁ Ζώης Καπλάνης. Ἡ δὲ μεγάλη αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ νέου ἐκπαιδευτηρίου τῶν Ἰωαννίνων χορηγία δὲν εἶνε τὸ μόνον αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους εὐεργέτημα. Ἦς δὲν γινώσκει τὰς γενναίας δωρεὰς καὶ τὰ μεγάλα κληροδοτήματα τῆς περιλαλήτου ἐκείνης Ζωσιμαίας ἀδελφότητος,

¹ *Rouqueville Voyage dans la Grèce. Ἐν Παρισίοις. 1821. Τόμ. Ε'* σ. 461.

εἰς τὴν τὸ γένος χρεώσται τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ μεγίστου τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ, διὰ τῶν μεγάλων ὑπὲρ ἐκδόσεως τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ χορηγιῶν; Καὶ δὲν εἶνε ἐπ' ἴσης γνωστῶν, ἢ εἰς τὸ Νομισματικὸν μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν περιελθοῦσα πολῦτιμος αὐτῶν συλλογὴ καὶ αἱ πολλαὶ αὐτῶν ἄλλαι γενναῖαι δωρεαὶ καὶ ἐθνικαὶ εὐποιαί. οἷ' ἄς εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι ἠξιώθησαν τῆς ἐπωνυμίας φιλογενῶν¹:

Μετὰ δικαίου λυρισμοῦ ἐξῆρε Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Οἰκονόμων τὰς μεγάλας χορηγίας τῶν Ζωσιμαδῶν, ἀφορμώμενος ἐξ εὐαγγελικοῦ ῥήτου τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ. «Ἐπάνω πέντε πόλεων καὶ ἐπάνω δέκα πόλεων», εἶπεν, ἐκφωνῶν ἐπιμνημόσυνον λόγον τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν ὁ μεγαλόφωνος ῥήτωρ, «κατέστησεν ὁ Κύριος ἐκείνους τοὺς δούλους, τοὺς πενταπλασίως καὶ δεκαπλασίως τὸ πιστευθὲν ἀργύριον πολλαπλασιάσας. Καὶ τὴν ἐν εὐεργεσίαις τὸ τοῦ πλούτου τάλαντον πληθύνουσαν Ζωσιμαίαν ἀδελφότητα κατέστησεν ὡσαύτως ἐπὶ πολλῶν, ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος, συνεργοῦσαν, μεταξὺ τῶν πρώτων, καὶ μακρόθεν εἰς ἀνάστασιν τοῦ γένους τῶν ἀδελφῶν. Ἐκκλησίαι καὶ σχολαὶ ἐμάλευον πληθύνουσαι καὶ κρατύνουσαι τοὺς υἱοὺς τοῦ νέου Ἰσραήλ. Ταῦτα λοιπὸν πρώτιστα καὶ κάλλιστα συνοικοδομοῦσι καὶ οἱ τὴν ἐλευθέρωσιν αὐτῶν ἐπισπεύδοντες Ζωσιμάδαι»².

Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς βραδέα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα βήματα τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς ὑπὸ τὸν συντοπίτην τῶν Ζωσιμαδῶν Γεώργιον Κρανᾶν, προϋπάρξαντα μαθητὴν τοῦ Ψαλῖδα, ὃν οἱ συμμαθηταὶ διὰ τὸ κυνικὸν τῆς διαίτης εἶχον ἐπωνομάσει Αἴσωπον, καὶ τοὺς βοηθοὺς αὐτοῦ Γρηγοράσκον καὶ Χαρισιάδην³. Παρὰ τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς συνέρρευσαν ἐξ ἀπάσης τῆς Ἠπείρου μαθηταὶ εἰς τὸ νέον ἴδρυμα, οὐ μικρὰὶ δυσχέρειαι παρενεπρόσθουν εἰς τὴν πρόοδον αὐτοῦ. Ἦν πρώτη ἢ ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν οἰκημάτων τῶν δύο προτέρων σχολῶν, τῆς Μπαλαναίας καὶ τῆς Καπλανείου, καὶ πλείστων ὄσων οἰκιῶν τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1820 ἔλλειψις οἰκήματος.

¹ Ἴδε περὶ τῶν Ζωσιμαδῶν Γούδα Παραίληλους βίους. Ἐν Ἀθήναις. 1870 Τόμ. Γ' σ. 1-42. Ἠρδλ. Πανδώρας Τόμ. Ζ' σ. 84 κ. ἐ.

² Κ. Οἰκονόμον Ἐκθεσις τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν μνημόσυνον τῶν Ζωσιμαδῶν σ. 50.

³ Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Τόμ. Β' σ. 283.

Καὶ ὅτε δὲ τέλος ἐγκατεστάθη ἡ σχολὴ ἐν τῷ γυναικωνίτῃ ὀθωμανικῆς οἰκίας, οὐκ ὀλίγα παρουσιάσθησαν ἐμπόδια. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀντιμετώπισεν ὁ ἐνθεὸς ζῆλος τοῦ Κρανᾶ, ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ φιλομύσου καὶ φιλοπάτριδος μητροπολίτου Ἰωαννίνων Βενεδίκτου. Τότε δὲ πλέον ἤρχισεν εὐδοκιμοῦσα ἡ σχολὴ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κρανᾶ, ὅστις εἶχε μὲν ἤδη προῦπηρετήσει ἐν ἄλλοις σχολείοις τῆς Ἡπείρου, ἦτο δὲ κάτοχος παιδείας οὐ τῆς τυχοῦσης, καὶ οὐκ ὀλίγον προήγαγε τὸ ἀρτισύστατον ἴδρυμα μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1835 αὐτοκτονίας αὐτοῦ, πεσόντος εἰς φρέαρ¹.

Ἀλλ' ἰδίως ἡ προαγωγὴ τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1833 ἀναθέσεως τῆς συνδιευθύνσεως αὐτῆς, καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Κρανᾶ, εἰς τὸν Ἀναστάσιον Σακελλάριον, ὀττηρὸν σκαπανέα τῶν γραμμάτων καὶ ἀνδρα φιλοπρόοδον, θεωρήσαντα ἐν τῷ μεταξὺ καθήκον νὰ συμπληρώσῃ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις τὸ πρῶτον καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατόπιν. Οὕτως ἀπὸ ἀφθονωτέρων ἐφοδίων καὶ τελεσφορώτερον ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν διεύθυνσιν τῆς εἰς γυμνάσιον τῷ 1852 προαχθείσης σχολῆς, ἣν καὶ διεύθυνε μετὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἐν αὐτῇ ὑπηρεσίᾳ ἀνευ μὲν διακοπῆς ἀπὸ τοῦ 1843 μέχρι τοῦ 1855 καὶ πάλιν δ' ἔπειτα μέχρι τοῦ 1862, ἦτοι ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου, συμβάντος τῇ 12 Δεκεμβρίου 1865².

Διὰ τῆς σθεναρᾶς διευθύνσεως τοῦ Σακελλάριου ἡ Ζωσιμαία σχολὴ προήχθη εἰς μεγάλην περιωπήν. Καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ αὐτῆς ἀνῆλθον εἰς ἑκατοντάδας ὄλας, οὐχ ἦττον δὲ τοῦ Σακελλάριου διεκρίθησαν ἄλλοι τῶν διευθυντῶν, οἳ οἱ Σπυρίδων Μανάρης, ὁ Παναγιώτης Ἀραβαντινὸς, ὁ Μιλτιάδης Πανταζῆς, ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης. Μεταξὺ δὲ τῶν παρακαθησάντων εἰς τὰ βάθρα τῆς σχολῆς ἐκείνης ὑπῆρξαν ὁ Δημήτριος Σεμιτέλος, ὁ ἐπιφανῆς καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ πανεπιστημίου, ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Δημήτριος Φίλιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν ἐξαιρετοῦς παρασχόντων ὑπηρεσίας εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Ἡπειρον καὶ τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν.

¹ Ἰδε περὶ τοῦ Κρανᾶ Ἄν. Γούδαν (Παράλληλοι βίοι Τόμ. Β' σ. 284 κ. ἐ. 304 κ. ἐ.). Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς ἐνθ' ἀν. ἀναβιβάζει τὸν θάνατον τοῦ Κρανᾶ εἰς τὴν 1833.

² Ἰδε περὶ Ἀναστασίου Σακελλάριου Ἄν. Γούδαν (Παράλληλοι βίοι Τόμ. Β' σ. 302 η. ἐ.).

Καὶ δικαίως οἱ ἔφοροι τῆς Ζωσιμαίας, ὅτε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διὰ τῶν πόρων τῆς σχολῆς καὶ ἐράνων τῶν ἀπανταχοῦ φιλοπατρίδων Ἡπειρωτῶν ἀνέκτισαν τὸ κτίριον αὐτῆς. ἔγνωσαν γὰρ δῶσιωσιν εἰς τὴν πρόσοφιν αὐτοῦ ἐν μικρῇ τῆν μορφῇ τοῦ Ἑθνικοῦ πανεπιστημίου, θέλοντες γὰρ διαπιστώσωσι τὴν ἀλληλεγγύην ἐκείνην μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ἰωαννίνων. ἦν ἀπέδειξε καὶ αὐτὸ τὸ Πανεπιστήμιον, προσενεγκὼν ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς ἐκείνης δωδεκά ὄλας χιλιάδας δραχμῶν.

Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς δὲν περιορίσθη εἰς τὴν Ἡπειρον, ἀλλ' ἐπεξετάθη μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἀλβανίας. Πράγματι ἦδη ἀνέκαθεν ὁ ἑλληνισμὸς ἐπεδάλλετο ἐπ' αὐτῶν τῶν Τουρκαλδανῶν, ὧν δημοσίᾳ λαλιᾷ καὶ γραπτῇ γλῶσσαι ἦτο ἡ ἑλληνικὴ οὐ μόνον ἔνεκα τοῦ ὑψηλοτέρου αὐτῆς ἀξιώματος, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς εὐκολωτέρας μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας. Αὐτὸς ὁ Ἄλῆς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βελῆς, ὁ ἔπειτα διοικητῆς τῆς Πελοποννήσου, ἑλληνιστὶ ἐπέστελλον, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων ἐπιστολῶν ἐπέθετον ἐπικριομένην τὴν τουρκικὴν αὐτῶν σφραγίδα. Ἐὐ αὐτὸ δ' ἔπραττον καὶ οἱ λοιποὶ Τούρκοι ἄρχοντες τῆς Ἡπείρου. Χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ὁ Ἄλῆς εἶχε περὶ αὐτὸν φάλαγγα ὄλην Ἑλλήνων γραμματικῶν, οἱοὶ ὁ Σπύρος Κολοβός, ὁ Κώστας Βουρμπιανίτης, ὁ Ἀθανάσιος Δοιδορίκης, ὁ Στέφανος Δούκας, ὁ Ἀναγνώστης Καρπενησιώτης καὶ ἄλλοι. Πάντων δὲ τούτων ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη ὁ Μάνθος (Ἰκονόμου, ὅστις διὰ τὴν ἐχεφροσύνην αὐτοῦ καὶ ἀγχίνουσαν καὶ ὡς σύμβουλος τοῦ τυράννου ἐχρησίμευσε. Τοῦτε ὁ Μάνθος ἦτο ἡ ἐκφρασις τῶν Ἰωαννιτῶν ἐκείνη ἢ δεικνύουσα τὴν πρὸς τὸν συνετὸν ἐκείνον καὶ φιλόπατριν γραμματικὸν τοῦ Ἄλῆ ἐμπιστοσύνην. τῶν Ἰωαννιτῶν, δίκην νέων πυθαγορείων ἀνανεούντων τὸ ἀρχαῖον Αὐτὸς ἔφη.

Τοιαύτης οὔσης τῆς σημασίας τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς Ἀλβανούς, εὐνόητον εἶνε πῶς οὐ μόνον ὁ ἐκ Δελβίνου Τουρκαλδανὸς ὑμνωδὸς τῶν ἄθλων τοῦ Ἄλῆ Χατζῆ-Σεχρέτης ἑλληνιστὶ ἔγραψε τὴν Ἀληπασσιάδα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νεώτατος τῶν υἱῶν τοῦ σατράπου, ὁ Σαλιχ, ὃν ὁ πατὴρ ἐφιλοτιμήθη νὰ μορφώσῃ διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας πλειότερον τῶν πρεσβυτέρων τέκνων, ἐστιχοῦργησεν ἑλληνιστὶ¹. Τὴν δ' ἐπίδρασιν ἐκείνην τῶν ἑλληνικῶν

¹ Ν. Γ. Πολίτου Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ἄσμάτων (Διαλέξεις Φιλολογικοῦ

γραμματῶν ἐπὶ τοὺς Τουρκαλθάνους ἔτι μᾶλλον γυῖξεν ἢ εἰς τὴν Ζωσιμαίαν σχολὴν προσέλευσις μαθητῶν καὶ ἐξ Ἀλβανίας. Ἰστὶ τι παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ὑπάρχει σήμερον ἴχνος παιδείας ὀφείλεται καὶ τοῦτο εἰς τὸ ἴδρυμα τῶν Ζωσιμαδῶν. Ὡς ἀπόδειξις δὲ τούτου ἄρκει τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικὸν ἀνέκδοτον. Ὅτε πρό τινων ἐτῶν, ἡμεῖς οἱ ἐν Ἀθήναις ἠπειρώται συνηπατώμεθα μετὰ τῶν ἐλληνικῶν κυβερνήσεων περὶ τῶν πολιτικῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Ἰσμάηλ Κεμάλ βέη καὶ περιεποιοῦμεθα αὐτὸν ἐπιδημοῦντα εἰς Ἀθήνας, ἀνέβην μετ' αὐτοῦ κατὰ τινὰ τῶν ἐπιδημιῶν αὐτοῦ τούτων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὡς ξεναγός. Αἴφνης βλέπω τὸν Κεμάλ παρατηροῦντα μακρὰν, θέτοντα τὴν χεῖρα πρὸ τοῦ μετώπου, ὅπως διακρίνη καθαρώτερον, προφυλάσσειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῆς ἀπλέτου ἀκτινοβολίας τοῦ ἡλίου ἐπὶ τῶν λευκῶν μαρμάρων. ἄνδρα τινὰ λευκογένειον, πλανώμενον ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων. Δὲν εἶνε αὐτὸς ὁ Φίλιος; με ἠρώτησεν ὁ βέης. Ἦτο πράγματι ἐκεῖνος, διατελὼν τότε ἔφορος τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐσπεύσαμεν πρὸς ἐκεῖνον, σπεύσαντα ἐπ' ἴσης πρὸς ἡμᾶς. Μετ' οὗ πολὺ εἶδον τοὺς δύο ἄνδρας πίπτοντας εἰς τοὺς κόλπους ἀλλήλων. Δημητρὸς ἀνεφώνει ὁ εἰς, «Ἰσμάηλ» ἀνέκραξεν ὁ ἄλλος. Εἶχον πρὸ μακρῶν ἐτῶν παρακαθήσει ὁμοῦ ἐπὶ τῶν βάθρων τῆς Ζωσιμαίας, καὶ ἀνεπόλουν τὴν στιγμήν ἐκεῖνην μετὰ πολυετῆ χωρισμὸν τοὺς χρυσοὺς τῆς νεότητος χρόνους, συμβολίζοντες ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἔνωσιν τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας. Ἐκτοτε ἐχωρίσθησαν καὶ πάλιν, ὁ μὲν Ἕλληνα ἔφορος διὰ νὰπέλθῃ μετ' οὗ πολὺ εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς, ὁ δὲ Ἀλβανὸς εὐπατρίδης τοῦ Αὐλῶνος διὰ νὰ χρισθῇ παροδικῶς ὑπουργὸς τῆς Ἀλβανίας.

Ὅτω διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ Ζωσιμαία σχολή. Ἐλοῦσα δὲ μετ' ὀλίγα ἔτη τὴν ἑκατοστὴν αὐτῆς ἀμφιετηρίδα ὡς τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, μετὰ δικαίας καυχήσεως θὰ συγκομίσῃ τὰς εὐλογίας τοῦ Πανελληνίου ἐπὶ ταῖς ὑπηρεσίαις, ἃς παρέσχεν ἐν ἡμέραις ἄλλως πονηραῖς εἰς τὴν ἠπειρον καὶ τὴν ἐλληνικὴν πατρίδα.

Ἐκ τῶν τοιούτων σχολείων, οἷα τὰ τῶν Ἰωαννίνων, ὧν διεξήλθεν

Συλλόγου Παρνασσοῦ 1) περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 10' αἰῶνος. Ἐν Ἀθήναις, 1916 σ. 29 κ. ἑ.

διὰ βραχέων τὴν ἱστορίαν¹, ἀφθονα διεχύθησαν τὰ νάματα τῆς παιδείας οὐ μόνον ἀνά τὴν Ἑπειρον, ἀλλὰ καὶ ἀνά σύμπαν τὸ ἑλληνικόν. Καὶ δὲν ἦτο μεγάλη ὑπερβολὴ τὸ γραφέν ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Δούκα, ὅτι «ἐκ τῶν σχολείων τῶν Ἰωαννίνων ἐξερρυήσαν ῥύακες ἱκανοὶ νὰ ποτίσωσι τὴν διψῶσαν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα ἐν τῇ μεγίστῃ κύχμῳ... Οἱ μιλῆται αὐτῶν ὡς ἀπὸ μέσου τοῦ ποταμοῦ ἐχέοντο κατὰ πάσας τὰς πόλεις, καὶ, καταρδεύοντες αὐτὰς μὲ τῶν λόγων τὰ πότιμα νάματα, ἀνέστῃσαν σπέρματα πολλαπλάσια»².

Καὶ δὲν εἶπε μὲν τελείως ἀκριδὲς τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ λόγιου λεχθέν, ὅτι «κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα ὅσοι ἐχρημάτισαν Ἑλληνικῶς συγγραφεῖς ὑπήρξαν ἢ Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς»³. Ἄλλ' ἀναμφήριστον εἶπε, ὅτι μέγα μὲν ὑπήρξε τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς προγενέστερον ἢ ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις ἀκμασάσαις σχολαῖς τῶν Ἰωαννίνων σπουδασάντων ἀπ' αὐτοῦ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους, πολυάριθμοι δὲ οἱ ἐκ τῶν ἐν αὐταῖς διδασκάντων καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποφοιτησάντων ἀναδειχθέντες συγγραφεῖς. Εἰς ἑκατὸν ἐξήκοντα περίπου κατὰ πρόχειρον ἀναγραφὴν ἀνέρχονται πλὴν τῶν ἤδη μνημονευθέντων οἱ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ τῆς λοιπῆς Ἑπέρου μέχρι τοῦδε γνωστοὶ συγγραφεῖς τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Ἄλλ' ὁ κατάλογος ὃν ἠδυνήθητι νὰ παρτίσω αὐτοσχεδίως δὲν εἶπε πλήρη⁴. Ἡ δ' εὐκταία ἐκδοσις τῆς

¹ Περὶ τῶν Ἑλισσαδετείων παρθεναγωγείων καὶ τῆς Παυλιδείου σχολῆς ἀναβάλλεται ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λόγος.

² Παρὰ τῷ Π. Ἀραβαντινῷ (Χρονογραφία τῆς Ἑπέρου Τόμ. Β' σ. 281).

³ Αὐτόθι.

⁴ Ζαβίρα Νέα Ἑλλάς. — Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ Νεοελληνικὴ φιλολογία. — Κ. Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία. — Παρανίκα Σχεδίασμα σ. 68 κ. ἐ. — Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία Ἑπέρου Τόμ. Β' σ. 282 κ. ἐ. — *Legrand Bibliographie hellénique*. Ἀλφειτικῶς τασσόμενοι οἱ ἐν ταῖς οἰκείαις μέρεσι τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐξ Ἰωαννίνων καὶ τῆς ἄλλης Ἑπέρου συγγραφεῖς, παραλειπομένων μὲν τῶν ἤδη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ ὡς δὴ ποτε μνημονευθέντων, προστιθεμένων δὲ σποράδην ἐνίων μόνον τῶν γνωστῶν συγχρόνων ἡμῖν ἢ ὀλίγων προγενεστέρων εἶνε οἱ ἐξῆς: Ἀδύμης Ἰωάννης, Ἀθανασίου Θεοδώρητος, Ἀνδρουττος Χρῆστος, Ἀραβαντινὸς Ἀριστείδης, Ἀραβαντινὸς Κωνσταντῖνος, Ἀραβαντινὸς Σπυρίδων, Ἀρτινὸς Χριστόφορος, Ἀσώπιος Εἰρηναῖος, Ἀσώπιος Κωνσταντῖνος, Ἀψαρᾶς Θεοφάνης, Ἀψαρᾶς Νεκτάριος, Βαλιούλιας Ἰάκωβος, Βασιλάδης Κωνσταντῖνος, Ἡροκλῆς, Βασιλείου Ἀλέξανδρος, Βηλαρᾶς Ἰωάννης, Βηλαρᾶς Νικόλαος, Βηλαρᾶς Πέτρος, Βόδας Δημήτριος, Βολίδης Θεμ., Βουλόδημος Α., Βουσαῆς Ἀριστείδης, Βουσαῆς Κωνσταντῖνος, Βρα-

ἀνεκδότου Ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 τοῦ Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, ἐκ τοῦ πλησίον παρακολουθήσαντος ἰδίως τὰ τῶν γραμμάτων καὶ ἔχον-

νάς Κορτέσιος, Γάγαρης Γεώργιος, Γαζῆς Γεώργιος Δελβινακιώτης, σχολάρχης Μεσαλογγίου (1843-8), Γεννάδιος Ἀναστάσιος, Γεννάδιος Γεώργιος, Γεννάδιος Ἰωάννης, Γεννάδιος Παναγιώτης, Γιαννόπουλος Ν., Γοργίδης Ἀδαμ., Γούδας Ἀναστάσιος, Γούδας Μιχαήλ, Γρηγοράς Μητροφάνης, Δήμαρος Λάμπρος, Δήμαρος Παΐσιος ὁ Πιπραμυθίας, Δημάρου Παγκράτιος, Δημητρίου Γεώργιος, Δημούσης Ἀλέξανδρος, Δούσος Νικ., Δούκας Κωνστ., Ἐμποροκομήτης Χριστόφ., Ζαλοκώστας Γεώργιος, Ζαλοκώστας Εὐγένιος, Ζαλοκώστας Πέτρος, Ζαμαρίας Α., Ζερτζούλης Νικόλαος, Ζηζιδῆς Γεώργιος, Ζηταῖος Χρῦσανθος, Ζίνης Ἀναστάσιος, Ζωγράφος Κωνσταντῖνος, Ζῶρος ὁ Μολοσσός, Ἰδρωμένος Ἀνδρέας, Ἰερομνήμων Πᾶνος, Ἰωαννίτης Γεώργιος, Ἰωάννου Μάνθος, Ἰωὺ μοναχός, Καγγελάριος Ἀλέξανδρος (Βελούδου ἐνθ. ἀν σ. 187), Καζαντζῆς Κωνσταντῖνος, Καραδασίλης Σπυρίδων, Καραϊωάννης Κωνσταντῖνος, Καραπᾶνος Κωνσταντῖνος, Καραπᾶνος Περικλῆς, Καφηρεύς Σπυρίδων, Κεραμεύς Νικόλαος, Κοντός Πολυζώης, Κοντουράς Θ., Κουτσαλέξης Α., Κρεμμύδας Γεώργιος, Κρουστάλλης Κωνσταντῖνος, Κωλέττης Ἰωάννης, Κωνσταντῖνου Γεώργιος, Λαζαράς Π. ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἰατρός (Λογίδριον ἐκφωνηθὲν εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ Ἀ Κοραῆ, ἐν Παρισίοις 1838), Λαμπανιτζιώτης Πολυζώης, Λαμπριδῆς Ἰωάννης ὁ ἰατρός, Λαμπριδῆς Ἰωάννης ὁ ἐκδότης τῆς Φωνῆς τῆς Ἡπείρου, Λάμπρος Διονύσιος, Λάμπρος Ἰωάννης, Λάμπρος Κωνσταντῖνος, Λάμπρος Μιχαήλ, Λάμπρος Παῦλος, Λάμπρος Σπυρίδων, Λάππας Μίνως, Μακρῆς Λάμπρος, Μακρῆς Μιχαήλ, Μακᾶμος Κωνσταντῖνος, Ματθαῖος Μυρέων, Μαυρογιάννης Κωνσταντῖνος, Μάκιος Κωνσταντῖνος, Μελάς Λέων, Μελάς Λέων ὁ τοῦ Μιχαήλ, Μηνῶτος Πέτρος Παυλίδης ὁ ἐξ Ἰωαννίνων (Πιτηνιάς ποιήμα. Ἐν Βενετίᾳ. Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος, 1845), Μῆτρος Ἰωάννης, Μπαλᾶνος Σίμου Δημήτριος, Μπαλᾶνος Σπυρίδωνος Δημήτριος, Μπαλᾶνος Νικόλαος, Μπαλᾶνος Σῖμος, Μπαλᾶνος Σπυρίδων, Μπάρκοσης Καλλίνικος, Μπάρκοσης Νικόλαος, Μουσπινιώτης Ἀναστάσιος, Μυστακίδης Β., Νεόφυτος Δέρκων (Νικόλαος Καφές), Νεστορίδης Κωνσταντῖνος, Νικολαΐδης Νικόλαος, Νικολαΐδης Παναγιώτης, Παΐσιος ὁ Μικρός, Παλιουρίτης Γρηγόριος, Πάλλη Ἀγγελικὴ, Πάλλης Ἀλέξιος, Πανταζῆς Μιλτιάδης, Παπαδασιλόπουλος Ἀναστάσιος, Παπαγιαννόπουλος Νικόλαος, Παπαδόπουλος Νικόλαος, Παπασταύρου Ἀμαλία, Παπαφίλος (Θεόφιλος Καμπανίας), Παρασκευᾶς Ἀμφιλόγιος, Πετριδῆς Ἀθανάσιος, Περινάρης Γεώργιος, Πυλακῆς, Νικόλαος, Πώπας Ἀναστάσιος, Ρίζος Μπαλᾶνος, Ρώσης Ζῆκος, Ρώσης Στέφανος, Σακελλαρόπουλος Κωνσταντῖνος, Σακελλαρόπουλος Μιχαήλ, Σακελλαρόπουλος Σπυρίδων, Σαλαπάτας Π., Σεμιτέλος Δημήτριος, Σῖμος Εὐστάθιος, Σῖμος Σπυρίδων, Σουγδουρῆς Χρῆστος, Σπαθᾶκης Ἀριστείδης, Σπανός Ἀλέξιος, Σπυριδάκης Ἀθ., Στάμος Ἰωάννης, Σταυρινός Στίγνος Νικόλαος, Στούπης Ἀναστάσιος, Στροῦμπος Δημήτριος, Τζέτζης Ἰωάννης, Τζιγαράς Στέφανος, Τομαῖος Νικόλαος, Τσιγαράς Νικόλαος, Φιλητᾶς Κωνσταντῖνος, Φίλιος Δημήτριος, Φραγκόπουλος Ἰωάννης, Χαρίτων Διογένης, Χασιώτης Γεώργιος, Χασιώτης Δημήτριος, Χασιώτης Σπυρίδων, Χατζημιχάλης Μιχαήλ, Χατζηφιλιππίδης Θεόδωρος, Χρησταρῆς Μιχαήλ, Χριστοδουλίδης Ζαφείριος, Χριστοδασίλης Χρ., Χρυσίδης Κωνσταντῖνος, Χρυσόχοος Μιχαήλ.

τος ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πολλοῖς πηγὰς λανθανούσας ἡμᾶς ἢ καὶ ἀπολεσθείσας ἔκτοτε, ἤθελε μεγάλως πλουτίσει τὴν ἀναγραφὴν τῶν Ἡπειρωτῶν λογίων ¹.

Ἐπέροχον δὲ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κατέχουσι πλὴν ἐνίων τῶν ἤδη προμνήμονευθέντων ὁ Λάμπρος (Φωτιάδης (1750-1803) ἐκεῖνος, ἀνὴρ πολυμαθέστατος μὲν ἐν παντὶ τῷ ἐπιστητῷ, ἀλλὰ μάλιστα διακριθεὶς ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ὅστις δικαίως ὑμνήθη ὡς «ἀράμενος κλέος ἐπὶ σοφίᾳ, οἶον οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἢ τῶν κατ' αὐτὸν» καὶ ὑπήρξεν ὁ ἀποφανθεὶς περὶ τοῦ Κοραῆ, ὅτι «αὐτὸς μόνος ἐγνώρισεν εἰς ποίαν γλῶσσαν πρέπει νὰ γράφωμεν καὶ νὰ λαλῶμεν» ², ὁ χαλκέντερος αὐτοῦ μαθητὴς Νεόφυτος Δούκας, ὁ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ταῦτα φρονούντα διδάσκαλον ταχθεὶς εἰς τὸ ἀντίπαλον τοῦ Κοραῆ στρατόπεδον ὡς ἡγέτης τῶν ὑπεραρχαϊζόντων καὶ γονιμώτατος μὲν συγγραφεὺς πλείστων καὶ ἄλλων βιβλίων, ἐκδότης δὲ βιβλιοθήκης ὅλης ἀρχαίων Ἑλληνῶν συγγραφέων οὐχὶ μικροτέρας τῆς τοῦ μεγάλου Χίου ³, ὁ γλυκὺς Ἰωαννίτης ποιητὴς Ἰωάννης Βηλαρᾶς ⁴ καὶ ὁ Γεώργιος Ἰενάδιος ἐκεῖνος, ὅστις ἐγίνωσκεν οὐ μόνον νὰ διδάσκη εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἄριστα τὰ γράμματα τὰ ἐλληνικά, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξαίρηται μὲν αὐτὸς εἰς ἀνάστημα μεγάλου πατριώτου, νὰ φλογίζῃ δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκρωμένων ὑπὲρ ἐλευθερίας ⁵.

Δὲν πρέπει δὲ τέλος νὰ παραλίπωμεν καὶ τοὺς πεπαιδευμένους ἐξ Ἡπείρου ἱεράρχας, οἵτινες ἀνήλθον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς

¹ Ἡ συγγραφή αὕτη ὑπεβλήθη εἰς τὸν Ἰσοδοκανάκειον φιλολογικὸν διαγωνισμόν τοῦ 1867, αὐτὸν ἐκείνον, καθ' ὃν ἐβραβεύθη ἡ Νεοελληνικὴ φιλολογία τοῦ Σάθα, ἀπόκειται δὲ νῦν ἀνέκδοτος παρὰ τοῖς τέκνοις τοῦ συγγραφέως.

² Ζαβίρα Νέα Ἑλλάς σ. 416. — Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 588 κ. ἐ. — Γούδα Παράλληλοι βίοι Τόμ. Β' σ. 233 κ. ἐ. — Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου Ἐπανορθώσεις σφαλμάτων παρατηρηθέντων ἐν τῇ Νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ τοῦ Κ. Σάθα. Ἐν Τεργέστη, 1872 σ. 42.

³ Σάθα ἐνθ' ἀν. τ. 702 κ. ἐ. — Γούδα ἐνθ' ἀν. Τόμ. Α' σ. 247 κ. ἐ. — Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα. Ἐν Λειψίᾳ 1871 σ. 116 κ. ἐ.

⁴ Σάθα ἐνθ' ἀν. σ. 648 κ. ἐ. — Σπυρ. Π. Λάμπρου ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Η' σ. 315 κ. ἐ. Τόμ. ΙΓ' σ. 79 κ. ἐ.

⁵ Σάθα ἐνθ' ἀν. σ. 720 κ. ἐ.

Κωνσταντινουπόλεως. Εἶνε δὲ οὗτοι τέσσαρες, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἰωάννης Β' (1551-69), ὁ Παρθένιος Β' (1644-5 καὶ 1648-51), ὁ Σερραφείμ Β' (1757-61) καὶ ὁ Ἄνθιμος Τσάτσος (1905-7). Δυνάμεθα δὲ νὰ προσθέσωμεν εἰς τούτους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων προαχθέντας εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τὸν Θεόκλητον Α' (1511-20) καὶ τὸν Ματθαῖον Β' (1595 καὶ 1599-1602).

Ἐξέθηκα διὰ μεγάλων γραμμῶν τὰ περὶ τῶν σχολῶν καὶ τῆς καλλιτεχνίας τῶν γραμμάτων ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς πνευματικῆ ἐστία οὐ μόνον τῆς ἧλης Ἠπείρου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔθνους καθ' ὅλου ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἄλλ' ἢ εἰκὼν δὲν θὰ ἦτο πλήρης. ἂν δὲν προσετίθεντό τινα περὶ τῆς ὑπὸ φιλομούσων Ἰωαννιτῶν ἐν τῇ ξένῃ ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας τῶν γραμμάτων ἐπ' ἀγαθῇ τοῦ γένους. Ἐννοῶ τὰ Ἰωαννιτικὰ τυπογραφεῖα τὰ ἰδρυθέντα ἐν τῇ πόλει τῶν δογῶν, ὅπου ἔζων πολλοὶ Ἠπειρωτῆται ἔμποροι. Ἐν τῇ Βενετίᾳ ἐκείνῃ, ἣτις κατέχει ἰδιάζουσαν θέσιν ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων διὰ τῶν τυπογραφείων τῶν Ἄλδων Μανουτίων καὶ τῶν Giunta καὶ ὅπου ἦδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος εἶχον ἰδρυθῆ τυπογραφεῖα ὑπὸ Ἑλλήνων¹, Ἰωαννίται, λίαν ἐπιτυχῶς συνδυάζοντες τὸν Λόγιον Ἑρμῆν μετὰ τοῦ Κερδῆου, συνέστησαν τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα τυπογραφεῖα πρὸς ἐκδόσιν ἐλληνικῶν βιβλίων². Εἶνε δὲ οἱ Ἰωαννίται ἰδρυταὶ τυπογραφείων ἐν Βενετίᾳ οἱ Γλυκεῖς, οἱ Θεοδόσιοι³ καὶ ὁ Σάρος. Μεγάλαι δὲ ὑπῆρξαν αἱ ὑπηρεσίαι, ἅς τὰ τυπογραφεῖα ἐκείνα ἢ μᾶλλον ἐκδοτικὰ καταστήματα καὶ τὰ διαδεχθέντα αὐτὰ ἐπὶ δύο ὅλους αἰῶνας καὶ ἐπέκεινα παρέσχον εἰς τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸν δουλεύοντα ἐλληγισμόν. Τὰ εὐλαβῆ τέκνα τῶν Ἰωαννίνων ἐπλούτισαν τοὺς ναοὺς τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰς ὀρθοδόξους μονὰς διὰ τῶν ὠραίων ἐκείνων διὰ μελανῶν καὶ κοκκίνων γραμμάτων ἐκτε-

¹ Βελοῦδου ἐνθ' ἂν σ. 127.

² Περὶ τῶν ἀρχῶν μόνον τῆς τυπογραφίας ἐν Βενετίᾳ ποιεῖται λόγον ὁ *Carlo Castellani* ἐν τῇ συγγραφῇ *La stampa in Venezia dalla sua origine alla morte di Aldo Manutio Seniore*. Ἐν Βενετίᾳ. 1880.

³ Οὐκ ὀρθῶς ὁ Ἄνδρέας Ποπαδόπουλος Βρετὸς (Νεοελληνικὴ φιλολογία Τόμ. Β' σ. 268), λέγει Ἰωαννίτην καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ἰουλιανόν (Giuliano), ὅστις ἦτο Βενετὸς.

τυπωμένων ἐκδόσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, κατ' ἐπανάληψιν ἐκτυπουμένων καὶ κατὰ γυλιόδας ἐξοδευομένων. Αἱ ἐκδόσεις δ' ἐκεῖναι, ὧν πολλάκις ἐπεμελοῦντο φροντίδι τῶν διευθυνόντων τὰ τυπογραφεῖα διακκεκριμένοι λόγιοι ἢ ἱερωμένοι, ἀπέδωσαν οὕτω τυπικὰ καὶ τοσοῦτον ἐπεδότησαν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν, ὥστε καὶ μετὰ τὴν παύσιν τῆς λειτουργίας τῶν τυπογραφείων ἐκείνων τὰ εἰδικῶς ἀναλαμβάνοντα τὴν ἐκτύπωσιν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἐκδοτικὰ καταστήματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρωτεύουσας τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ βασιλείου φιλοτιμοῦνται νὰ μιμῶνται μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ διακόσμησιν τῶν βιβλίων ἐκείνων τῶν ἐκδιδομένων ἄλλοι ἐκ τῶν Ἰωαννιτικῶν πιεστηρίων τῆς Βενετίας. Ἐκτὸς δὲ τῶν βιβλίων τῆς ἐκκλησίας μέγα ὑπῆρξε τὸ πλῆθος τῶν παντοίων συγγραμμάτων, ἃς ἐξάπέλυσαν τὰ ἐν Βενετίᾳ ἐλληνικὰ τυπογραφεῖα ἐκεῖνα εἰς τὸ διψῶν παιδείας ὑπόδοσιν ἔθνος. Βιβλία θεολογικὰ, ὑπὸ ἐπιφανῶν ἱεραρχῶν συγγραφόμενα ἢ ἐποπτευόμενα, ἐκδόσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, συγγραφαὶ γραμματικαὶ, ἱστορικαὶ, φιλοσοφικαὶ, παιδαγωγικαὶ, ἰατρικαὶ, ἐγχειρίδια φυσικῶν ἐπιστήμων, λεξικά, ποιήσεις, ὁδηγοὶ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυτιλλομένων συναποτελοῦσι βιβλιοθήκην ὅλην, ἧς χάριν εἰργάσθησαν ἑκατοντάδες λογίων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ἐκ τῶν τὰ μάλιστα διαδοθέντων ὑπῆρξαν τὰ προσφιλεῖ ἀναγνώσματα τῶν ἡμετέρων προπάππων, ὁ Ἀπόκοπος τοῦ Μπεργαδῆ, ὁ Ἐρωτόκριτος τοῦ Κορνάρου, ἡ Ἐρωφίλη τοῦ Χορτάτζη, ἡ Εὐμορφὴ Βοσκοπούλα τοῦ Νικολάου Δριμυτικοῦ, ἡ «Διήγησις διὰ στοίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ γενομένου» τοῦ Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ, ὁ Μπερτόλδος, ὁ Μπερτολδίνος. Ἡ ἄφθονος ἐκείνη βιβλιακὴ παραγωγὴ τῶν Ἰωαννιτικῶν τῆς Βενετίας ἐστήριξε τὴν πίστιν τῶν πατέρων, ἐπλήρου διδαγμάτων τὸν δουλεύοντα ἐλληνισμόν, ἐγαλοῦχει τοὺς Ἕλληνας, ἐφώτιζε τὰς μάκρας νύκτας τοῦ γένους, καὶ ἐφρονημάτιζεν αὐτὸ διὰ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν ἐμπνευσμένων στίχων τοῦ Βιτζέντζου Κορνάρου καὶ τοῦ Μπουνιαλῆ. Μεταξὺ δὲ τέρπουσα αὐτὸ διὰ τῆς παρατάξεως τῶν πανουργιῶν τοῦ Μπερτόλδου, ἐφαίνετο διὰ τῆς εἰρωνείας τῆς σατύρας εἰδωλοποιούσα εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν εὐοίωνόν προσδοκίαν, ὅτι κατ' ἀναλογίαν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Μπερτόλδος, ὁ ἄσχημος καὶ ἀπλοϊκὸς ἐκεῖνος Θεοσίτης, ὁ εὐφυῆς

καὶ πανοῦργος ἐκείνος ἀγρότης τοῦ Ἰταλοῦ Dalla Croce, κατίσχυε τῶν κύλιχων, ὑπεσκέλιζε τοὺς εὐπατρίδας καὶ ὑπέκλεπτε τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἰασιλέως ἐν ἀντιδράσει πρὸς τὰ μεσαιωνικὰ προνόμια καὶ τὰς ἐρριζωμένας προλήψεις, οὕτω καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔμελλε νὰ καταθάλλῃ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, φωτιζομένου ὑπὸ τῆς παιδείας, τοὺς δυναστεύοντας, καθ' ὅν ἦτο προωρισμένος μίαν ἡμέραν νὰ θριαμβεύσῃ καὶ διὰ τῶν ὀπλῶν.

Πρῶτον τῶν ἐν Βενετία ἀδεία τῆς βενετικῆς γερουσίης ἰδρυθέντων Ἰωαννιτικῶν τυπογραφείων ὑπήρξε τὸ τοῦ Νικολάου Γλυκέος. Πρώτη, ὡς ἀσφαλῶς ἐκδοσις αὐτοῦ εἶνε ἡ τοῦ Ὁρολογίου, ὅπερ ἐπιγράφεται «γεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ διορθωθὲν παρὰ τοῦ λογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις κυρίου Ἀρσενίου Καλούδη τοῦ Κρητός». Ἐτυπώθη δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο τῷ 1670¹, καὶ φέρει ἐν τῇ προμετωπίδι ξυλογραφίαν παριστάνουσαν μέλισσαν καὶ ἐκατέρωθεν αὐτῆς τὰ γράμματα Ν(ικόλαος) καὶ Γλ(υκός)². Τὸ σῆμα δὲ τοῦτο ὡς καὶ ἡ ὑπογραφή Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἔξ Ἰωαννίνων διετηρήθη ἐπὶ τε τῶν διαδόχων καὶ τῶν ἐπιγόνων τοῦ Νικολάου Γλυκέος. Ἦτο δικαία εὐλάβεια τῶν κληρονόμων πρὸς τὸν φιλόπατριν ἰδρυτὴν, ὅστις, εἰ καὶ εἶχε μεταφέρει τοὺς ἐφεστῖους ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὰ βενετικὰ τενάγη, ἐπέγραφε στερεοτύπως, ὁ φιλόστοργος νοσταλγὸς, τὸ ὄνομα τῆς προσφιλοῦς γενετείρας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐν Βενετία ἐγκαταστάσεως. Μετὰ δὲ τοῦ Νικολάου Γλυκέος συνέπραττε, καθ' ὃ φαίνεται, τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ λόγιος αὐτοῦ ἀδελφὸς Λέων³, ὅστις ἔπειτα ἔγεινε λογοθέτης τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων. Πρὸς ἀμφοτέρους τούτους, «πρὸς τοὺς πανεντιμοτάτους ἄρχοντας

¹ *Legrand Bibliographie hellénique... au dix-septième siècle* Ἐν Παρισίοις 1894. Τόμ. Β' σ. 261.

² Ἴδε τὸ σῆμα τοῦτο ἀνατυπωμένον καὶ παρὰ τῷ *Legrand* ἐνθ' ἄν. Τόμ. Β' σ. 365.

³ Οὕτως ἡ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἰωάννην Ἀντώνιον Ῥωσσέτον ἀφιέρωσις τῆς Ἐπιτομῆς τῆς ἱεροκοσμικῆς ἱστορίας, ἐκτυπωθείσης τῷ 1677, καταλήγει εἰς τὰς λέξεις «ξυναμφοτέρως ὑπογραφόμεθα ὅλη τῇ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ τῆς γαληνότητός σου ταπεινοὶ καὶ ὑπηρετικώτατοι δοῦλοι Νικόλαος καὶ Λεοντάρης οἱ ἐξ Ἰωαννίνων ἐξ αἵματος ἀδελφοὶ οἱ Γλυκεῖς». Ἴδε *Legrand* ἐνθ' ἄν. σ. 386

καὶ ἀδαιρέτους αὐταδέλφους Νικόλαον καὶ Λέοντα Γλυκεῖς τοὺς ἐξ Ἰωαννίνων», ἔχομεν ἐπίγραμμα τοῦ Κερκυραίου Νικολάου Βουλγάρως, «κριτοῦ τῆς πολιτείας, ἰατροῦ καὶ φιλοσόφου», προτασσόμενον τοῦ ἐν τῷ τυπογραφίῳ τοῦ Νικολάου τῇ 1681 ἐκδοθέντος βιβλίου τοῦ ἐπιγραφομένου «Κατήχησις ἱερὰ ἦτοι τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας ἐξηγήσις». Καὶ ἀφιέρωσις δὲ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Λέοντα Γλυκὺν εἴρηται, καθ' ἃ ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ἐν τῇ αὐτῇ βιβλίῳ, ἐν

Τὸ σῆμα τοῦ τυπογραφείου τοῦ Νικολάου Γλυκέος.

ἢ ἀναγινώσκομεν, καθ' ἃ εἶδομεν¹, καὶ τὰ ἐξῆς παιγνιωδῶς ἀναφερόμενα εἰς τὰ ὀνόματα Λέων καὶ Γλυκὺς: «Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αἱ πέριξ πόλεις, καὶ νῆσοι, αὐτὸ τὸ Βυζάντιον, εὐφημεῖ, καὶ τοῦνομα τὸ γλυκὺ καὶ μελίρρυτον αἶμα διὰ στόματος ἔχει. Ἴδου γὰρ συστροφῇ μελισσῶνός (Κριτῶν ἰδ') ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος καὶ μέλι ἐξ ἰσχυροῦ ἐξῆλθε γλυκὺ. Τί γλυκύτερον μέλιτος, καὶ τί ἰσχυρότερον λέοντος; Αὐταί σου, Λέων, αἱ φερωνυμῖαι τοιαυτά σου. Γλυκὺ, καὶ τηλικαῦτα τὰ κατορθώματα»².

Καὶ τοιοῦτοι μὲν οἱ πρὸς τὸν Νικόλαον Γλυκὺν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ αἶνοι. Ἄλλ' ὁμοίως τοῦ μὲν Λέοντος ἡ παιδεία ἦτο μικροτάτη, σχεδὸν δὲ ὅλως ἀγράμματος ἦτο ὁ Νικόλαος, καίπερ διευθύνων τὸ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 286 σημ. β.

² *Legrand* ἐνθ' ἀν. σ. 382 κ. ε. Καὶ ἐν τῇ ἀφιέρωσει τῆς Ἐπιτομῆς τῆς Ἱεροκοσμικῆς ἱστορίας, περὶ ἧς ἴδε τὴν προηγουμένην σημείωσιν, οἱ δύο ἀδελφοὶ λέγουσι περὶ ἑαυτῶν «ὡς τοῦπέκλην Γλυκεῖς, ἐς δὲ τὴν εὐλάβειαν γλυκύτεροι, γλυκύτερα καταφιλοῦντες τὸ κράσπεδον τῆς βασιλικῆς σου ἐσθῆτος». Ἴδε *Legrand* ἐνθ' ἀν. σ. 339.

πλείστας εἰς τὸ δουλεῦον γένος παρασχὸν ὑπηρεσίας τυπογραφείον¹.

Τὸ τυπογραφείον τοῦ Γλυκέος ἐξέδιδε κυρίως βιβλία ἐκκλησιαστικά· ἀλλ' αἱ διαθέσεις τῶν φιλαναγνωστῶν καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας ἤγε πού καί που καὶ τὸν Γλυκὸν εἰς ἐκτύπωσιν καὶ ἄλλων βιβλίων, καὶ ὀγδὴ καὶ στιχουργημάτων. Οὕτω τῷ μὲν 1676 ἐξέδωκε τὴν Ἐρωφίλην τοῦ Χορτάτση, ἀργότερον δὲ ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ ἔτει, τῷ 1699, ἐξεδόθησαν ἐκ τῶν πιεστηρίων αὐτοῦ ἡ Ἱστορία τῆς Σωσάννης, ἥτις καὶ ἀνετυπώθη τῷ 1700. ἡ Εὐμορφη βοσκοπούλα τοῦ Δριμουτικοῦ, ἡ Ἱστορία τοῦ Ἰαγιαπέρα, ἡ Ἱστορία τοῦ βῆ τῆς Σκοτίας, Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν καὶ οἱ Αἰσώπου μῦθοι². Ἀλλ' ἄξιον περιεργείας εἶνε, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Γλυκέος δὲν ἀπαντῶμεν οὔτε τοῦ Σπανοῦ

¹ Ταῦτα ἐξάομεν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 7825 ἐγγράφου τοῦ ἀρχείου τῆς ἐνταῦθα Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας, δι' οὗ ὁ Νικόλαος Γλυκὸς, μέλλων νὰπέλθῃ ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Ἰωάννινα, καθιστάνει πληρεξούσιον αὐτοῦ ἐν Βενετίᾳ τὸν Ἀναστάσιον Λάλλον, οὗ τὸ κείμενον εἶνε γεγραμμένον ὑπ' ἄλλης χειρὸς, φέρει δὲ τὴν ὑπογραφήν τοῦ Νικολάου Γλυκέος καὶ τὰς ἀνορθογράφους λέξεις *βεβεόνο τα ανσθη*, καὶ ἐκ τῶν ὑπ' ἀρ. 7847, 7853, 7862 καὶ 7869 αὐτογράφων ἐπιστολῶν τοῦ Λεοντάρη, αἵτινες βρίθουσιν ἀνορθογραφίῶν. Ἀνήκουσι δὲ τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἰς πολύτιμον φάκελον (ἀρ. 7824-7919), διορηθέντα ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κ. Σάθα καὶ περιεχόντων πλὴν τινῶν ἄλλων ἐπιστολῶν οὐκ ἀσχέτων πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὡς τὸ πλεῖστον ἐπιστολάς, ὁμολογίας καὶ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὸν Νικόλαον Γλυκὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτόν. Εἶνε δὲ τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἄξια λόγου πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἱστορίας τοῦ οἴκου αὐτοῦ, εἰ καὶ δυστυχῶς ἐλάχιστα παρέχουσι περὶ τῶν κατὰ τὸ τυπογραφείον· διὸ θέλω, τυγχανούσης εὐκαιρίας, ἀσχοληθῆ ἄλλοτε περὶ αὐτῶν. Τὰ γε νῦν ἔχον δὲ περιορίζομαι εἰς ὀλίγας περὶ τοῦ Νικολάου Γλυκέος καὶ τῶν κατ' αὐτόν σταχυολογουμένας εἰδήσεις. Καὶ δὲ οὗτος εἶχε, πολὺ πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1670 συστάσεως τοῦ τυπογραφείου, ἤδη πρὸ τοῦ 1659, ἐν Βενετίᾳ μαγαζὶ (ἴδε τὴν διεύθυνσιν ὀπισθεν τῆς ὑπ' ἀρ. 7880 ἐπιστολῆς), κείμενον *sù la fundamenta di S. Lorenzo a n° 9*, ἐμπορικὸν ἢ μᾶλλον παραγγελιοδοχικὸν γραφεῖον, ἔχον ἀνταποκριτὰς οὐ μόνον ἐν Ἰωαννίνοις, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Τουρκίας, καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Εἶχε δὲ νυμφευθῆ δις. Καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης, ἄλλως ἀγνώστου ἡμῖν συζύγου, εἶχε υἱοὺς Μιχαὴλ καὶ Δημήτριον, νεανίαν διάστροφον, εὐρισκόμενον ἐν βῆξει πρὸς τὴν δευτέραν σύζυγον τοῦ πατρος Χάϊδων, ἀδελφὴν τοῦ λογίου Ἰωαννίτου ἱερέως καὶ διδασκάλου Γεωργίου Σουγδουρῆ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Νικολάου, συμβάντα περὶ τὸ 1792, σώζονται ἐν τῷ εἰρημένῳ φακέλῳ ἐπιστολαὶ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἐκγόνων αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1712, ἐξ ὧν πολλὰ διδασκόμεθα, βλέπομεν δὲ καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῶν ἐμπορικῶν ὑποθέσεων τοῦ οἴκου, ἀλλὰ καὶ τοῦ τυπογραφείου ἕνεκεν ἰδίως τοῦ ἐκδεδιητημένου βίου καὶ τῶν κακῶν ἔξαιων τοῦ Δημητρίου Γλυκέος, υἱοῦ τοῦ Μιχαήλ. ἴδε ἰδίως ἀρ. 7914.

² *Legrand* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 76-80.

τὴν φυλλάδα, οὔτε τὸν Ἀπολλώνιον, οὔτε τὸν Ἰμπέριον καὶ τὴν Μαργαρώνα. ἄτινα, πρότερον ἤδη ἐκδοθέντα ἐν ἄλλοις τυπογραφεῖσι τῆς Βενετίας, εἶχε κακίσει ἕνα ἤδη αἰῶνα καὶ πλέον πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ τυπογραφείου τοῦ Γλυκέος ὁ Ζακύνθιος μοναχὸς Παχώμιος Ρουσάνος ἐν τῇ ἐπιστολῇ «Πρὸς τοὺς ἐν Βενετία χαλκογραφεῖς»¹.

Καὶ ἡ μὲν στοιχειοθεσία τῶν ἐλληνικῶν κειμένων παρὰ τῷ Νικολᾷ Γλυκεῖ, ὡς ἄλλως καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τυπογραφεῖσι τῆς Βενετίας, ἀνετίθετο συνήθως εἰς Ἰταλοὺς στοιχειοθέτας². ἡ δὲ διόρθωσις τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν καὶ ἡ καθ' ὅλου ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως ἦτο ἔργον ἐξαιρέτων ἐπίστευσι λογίων, οἱ οὗτοι ὁ Γεώργιος Σουγδουρῆς, ὁ Μιχαὴλ Μήτρος, ὁ ἔπειτα Ἀθηναῖος Μελέτιος, καὶ ὁ Κρήτης Ἀμβρόσιος Γραδενίγος. Ἀξία δὲ σημειώσεως εἶνε ἡ ἀρχομένη ἤδη κριτική, ἣτις διατρανοῦται διὰ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Γραδενίγου ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐν ἔτει 1676 πρώτης παρὰ τῷ Γλυκεῖ ἐκδόσεως τῆς Ἑρωφίλης «Καὶ ἂν κανεὶς δὲν εὐχαριστεῖται εἰς κάποια λόγια καὶ λέξεις κρητικές, ὡς ἂν ὁποῦ δὲν εἶναι τοῦ καθενὸς ἢ τῆς ἐγχωρίου τοῦ ὁμιλίας, ἀς πασχίσῃ νὰ συνθέσῃ καὶ αὐτὸς ποίημα μερικὸν τῆς ὀρέξεώς του, καὶ ὄχι νὰ νοθεύῃ τὸ φυσικὸν καὶ γνήσιον ἰδίωμα τοῦ παρόντος ποιήματος μὲ ἀτιμίαν τοῦ ποιητοῦ, ὁποῦ ἐστάθη εἰς τοῦτο τὸ γένος ὁ κορυφαῖος τῶν ποιητῶν. Πᾶσα γλῶσσα χαίρεται εἰς τοὺς ἰδιωτισμοὺς τοὺς ἰδίους» ἔθεν κανεὶς μὴν ἀποκοτᾶ ποτὲ προπετιῶς νὰ συγχύσῃ τὰς γλώσσας»³. Ὅπόσον κριτικώτερος δείκνυται διὰ τούτων ὁ Γραδενίγος τῷ 1676 τοῦ ἐν ἔτει 1818 τὸ κείμενον τοῦ Ἑρωτοκρίτου δι' αὐθαιρέτων γλωσσικῶν μεταβολῶν διαφθείραντος Διονυσίου Φωτεινοῦ. Ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι οὔτε τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Γλυκέος, οὔτε τὰ λοιπὰ ἐλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας ἀνταπεκρίνοντο πάντοτε εἰς τὴν ἀπαιτουμένην περὶ τὴν ἐκδοσιν ἀκρίθειαν, καὶ πολλὰ ἐνεφιλσχώρουν λάθη εἰς τὰ ἐκτυπούμενα βιβλία, προκαλέσαντα τὴν ἐντονον διαμαρτυρίαν τοῦ γνωστοῦ ἐκ Σκοπέλου

¹ Μουστοξύδου Ἑλληνομνήμων σ. 648 κ. ἐ. — Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Β' σ. 345 κ. ἐ.

² Νέου Ἑλληνομνήμονος ἰνθ' ἀν. σ. 344.

³ Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ Νεοελληνικὴ φιλολογία. Μέρ. Β' σ. 36. Πρὸς Legrand ἰνθ' ἀν. Τόμ. Β' σ. 335.

στιχοῦργο καὶ πολυγράφου τοῦ δεκάτου ὀγδοοῦ αἰῶνος Καισαρίου Λαπόντε ¹.

Ἡ ταχεία εὐδοκίμησις τοῦ τυπογραφείου τοῦ Γλυκέος καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀποκομιζόμενα κέρδη ἤγαγον μετὰ δεκαεπτὰ ἔτη εἰς τὴν σύστασιν καὶ δευτέρου ἐν Βενετίᾳ ἰωαννιτικοῦ τυπογραφείου. Ἰδρυτὴς δ' αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Νικόλαος Σάρος, ὅστις ὡς σήμα τοῦ καταστήματος ὄρισε Γοργόνα, ἣς ἐκατέρωθεν τὰρχικὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Ν. Σ. ἰταλίστι ². Πρῶτον γνωστὸν βιβλίον ἐκδοθὲν ἐκ τοῦ τυπογραφείου

Τὸ σήμα τοῦ τυπογραφείου τοῦ Νικολάου Σάρου.

τοῦ Σάρου ὑπῆρξε τὸ βιβλίον ἱστορικὸν ἢ ἴτοι ὁ Χρονογράφος τοῦ Ψευδοδωροθέου Μονεμβασίως, φέρων χρονολογίαν ἐκτυπώσεως τὸ ἔτος 1681 ³. ἀνατυπώθηκε δ' εἶτα παρ' αὐτῷ καὶ πάλιν τῷ 1686. Ἐξετύπωσε δὲ ὁ Σάρος τὸ ἀρεστὸν τοῦτο ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τοὺς Ἑλληνας ἱστορικὸν ἀνάγνωσμα, ὅτε ἤδη εἶχε διαρρεύσει πρὸ πολλοῦ ἢ εἰς τὸν τυπογράφον Ἰωάννην Ἀντώνιον Ἰουλιανὸν τῷ 1631, ὅτε τὸ πρῶτον ἐτυπώθη παρ' αὐτῷ τὸ βιβλίον, χορηγηθεῖσα προθεσμία δεκαπενταετοῦς προνομίου ⁴. Ἐν δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Σάρου ἀνατυ-

¹ Νέου Ἑλληνομνημονος Τόμ. Β' σ. 337 κ. ε.

² Τὸ σήμα τοῦτο πρῶτος παρέθηκεν ὁ *Leyraud* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Β' σ. 404, ἀνετύπωσε δ' αὐτὸ ὁ κ. **Ν. Γ. Πολίτης** (Παραδόσεις. Τόμ. Β' σ. 1174).

³ **Παύλου Δάμπρου** Κατάλογος Β' σπαρτίων βιβλίων Ἐν Ἀθήναις. 1811 σ. 11 ἀρ. 26. Πρὸς *Leyraud* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Β' σ. 390 ἀρ. 564

⁴ Πλὴν τῶν ἄλλων κατόπιν ἀνατυπώσεων σημειωθήτω ἢ ἐν τῇ Ἐθν. βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν παρ' Ἀνδρέᾳ τῷ Ἰουλιανῷ ἐν Βενετίᾳ μετὰ τὸ 1684, ἣς λείπει τὸ κάτω μέρος τῆς προμετωπίδος τὸ φέρων τὸ ἴτος· ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸ 1684 ἐξεδόθη, ἐξάγεται

πώσει τοῦ βιβλίου τούτου ἐπανελήφθη, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις μεταγενεστέραις ἐκδόσεσιν, καὶ ἡ εἰς τὸν Ἰωάννην Ἀλέξανδρον βοεβόδα, ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας, ἀφιέρωσις τοῦ βιβλίου ὑπὸ τοῦ καταβαλόντος τὰς δαπάνας τῆς ἐκδόσεως Ἀποστόλου Τζιγαρά τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ὡς καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ φιλομούσου τούτου Ἰωαννίτου. Ἦτο δὲ ὁ Ἀπόστολος υἱὸς τοῦ Ζώτου Τζιγαρά, μεγάλως προαχθέντος ἐν τῇ ἡγεμονικῇ αὐτῇ τῆς Μολδοβλαχίας, οὐ τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν μανθάνομεν ἐξ αὐτῆς τῆς συγγραφῆς τοῦ Ψευδοδωροθέου¹. Ἐν τῇ γαλιχογραφίᾳ ταύτῃ, ἧς παραθέτομεν πανομοιότυπον, βλέπομεν τὸν Ἰωαννίτην εὐπατρίδην παριστανόμενον ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἐπιτά ἐν στολῇ πρωτοβεστιαρίου τῆς ἡγεμονίας Μολδοβλαχίας μετὰ τοῦ οἰκοσήμεου αὐτοῦ, ἐν ᾧ χεὶρ προτεταμένη, κρατοῦσα ὄρθιον ζῆφος. Πέριξ δ' ἀναγινώσκεται διὰ κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ Ἰζικὼν τοῦ λαμπροτάτου κυρίου Ζώτου τοῦ Τζιγαρά τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων πρωτοσπαθαρίου καὶ γαμβροῦ τοῦ γαληνοτάτου ἡγεμόνος πάσης Μολδοβλαχίας κῦ κῦ Πέτρου Βοϊβόδα».

ἐκ τῶν ἐν σ φλθ' χρονικῶν σημειωμάτων, εἰς ἃ ὀρθῶς παρέπεμψεν ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν παραφύλλου τῆς σταχώσεως. Ἡ ἐκδοσις αὕτη λείπει παρὰ τῆς *Legrand*. Περὶ ἄλλης ἐκδόσεως ἴδε σημεῖωμα τοῦ Βελούδου ἐν ἀντιτύπῃ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1818 τῇ ἀποκειμένῃ ὁμοίως ἐν τῇ Ἐθν. βιβλιοθήκῃ.

¹ Ἐκδόσεως τοῦ 1631 π. Χ. παρὰ *Legrand* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Α' σ. 298, ἐκδόσεως παρ' Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ μετὰ τὸ 1684 ἐν Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν συνα'. Ὁ ἡγεμὼν Πέτρος Μίγνας «εἶχε εἰς το παλάτι του ἕναν νέον θαυμαστον Ζῶτον ὀνόματι, εἰς πρόσωπον εὐειδῆς, λεπτὸς εἰς τὸ κορμί, εἰς τοὺς λόγους ἐπιτήδειος καὶ γλυκὺς, σώφρων καὶ τιμημένος, παρθένος εἰς τὴν ζωὴν του, πιστὸς εἰς τὰ πράγματα τῆς βασιλείας, διότι πολλὰς φορὰς τὸν ἐδοκίμασεν, ἀμὴ ποτὲ δὲν τὸν ἤυρεν εἰς τίποτε ποσῶς δόλιον. Ἦτον γοῦν ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, ἀπὸ γονεῖς εὐγενεῖς καὶ γρησίου τοῦ τόπου, καὶ ἦτον ἐκ πατρὸς Τζιγαράς καὶ ἐκ μητρὸς Ἀψαράς, εὐγενεῖς ἀρμότεροι. Καὶ διὰ τὰ εἶνε σώφρων καὶ ἐπιτήδειος εἰς ὅλα, καὶ διὰ τὰ ἠξεύρη καὶ γράμματα τούρκικα καὶ ῥωμαίικα, ἐτίμησέ τον σπαθάριον καὶ μετὰ ταῦτα βεστιάριον, καὶ ἔδωκέ τον καὶ τὴν αὐτοῦ σωφρονεστάτην καὶ φρονιμοτάτην θυγατέρα γυναῖκα, καὶ ἰστεφανώθη την καὶ ἔκαμεν γάμους καὶ χαρές. Ἦταν γοῦν τὸ ὄνομά της Μαρία, κατὰ δὲ τὴν συνήθειαν λέγεται ὄνομα Μαρία. Καὶ ἐπέρασαν ἀγαπημένα καὶ τιμημένα καὶ μὲ τὰ τέκνα αὐτῶν». Ἴδε περὶ τοῦ Ζώτου Τζιγαρά καὶ Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον "Ετ. Θ' 1912, σ. 430 κ. ἐ., 449 κ. ἐ. — *N. Jorga Fundatiile Domnilor rominī in Epir* ἐν τοῖς Χρονικοῖς τῆς ῥωμανικῆς Ἀκαδημίας Τόμ. XXXVI καὶ γαλιχὴν μετάφρασιν *Fondations des princes roumains en Épire* ἐν τῷ *Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine*. "Ετ. Β' (1914) σ. 244 κ. ἐ. Ἠρδλ. *Bulletin de l'Institut de l'Europe sud-orientale* Τόμ. Α', 1914, σ. 177 κ. ἐ.

Ζῶτος Τζιγαράς.

Καὶ ἐποιήσατο μὲν ὁ Σάρος ἑναρξῆν τοῦ ἐκδοτικοῦ αὐτοῦ σταδίου ἀπὸ τῆς Ἡύραθεν τυγγραφήσ τούτης, ἀλλ' ἐπεδόθη καὶ αὐτὸς κυρίως εἰς τὴν ἐκδοσιν βιβλίων ἐκκλησιαστικῶν, ὡς τὸ πλεῖστον ἀνατυπώσεων. Ὀλιγότερον δ' ἐπιφανεῖς τῶν ἐπιμεληθέντων τῶν ἐκδόσεων τοῦ Γλυκέος ὑπῆρξαν οἱ εἰς οὐς ἀνέθηκεν ὁ Σάρος τὴν ἐπιμελειαν τῶν παρ' αὐτῇ ἐκδιδομένων, ὁ Κρήσ ἱερεὺς Μάρκος Μαράς, ὁ ἐκ Λεσβοῦ ἱεροδιάκονος Γεώργιος Μαϊῶτος, ὁ ἱερεὺς Βαρθολομαῖος Σπυρίδης. Μεταξὺ δὲ τῶν ὀλίγων παρὰ τῇ Σάρῳ ἐκδεδομένων κοσμικῶν βιβλίων εὐρίσκεται καὶ τὸ «Βιβλίον ὀνομαζόμενον Σπανός», ἐκτυπωθὲν τῇ 1700¹, ἦτοι ἔν ἔτος μετὰ τὴν ἀθρόαν παρὰ τῷ Νικολάῳ Γλυκεῖ ἐκδοσιν ἄλλων λογοτεχνικῶν ἀναγνωσμάτων καὶ διὰ τὴν πιθανῶς σκόπιμον ὑπ' ἐκείνου παράλειψιν τῆς ἐκτυπώσεως τῆς ἄλλως λαοφιλοῦς Φυλλάδας τοῦ σπανοῦ ἐκείνης². Καὶ δὲν εἶχε μὲν ὁ Σάρος, περὶ ἀνατυπώσεις ἰδίως ἀσχολούμενος, τὴν ἀνάγκην τῶν ποικιλιωτέρων ἐκείνων πρὸς λογίους σχέσεων, αἵτινες διακρίνουσι τὸν Νικόλαον Γλυκὺν, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἔν τινι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων βιβλίων βλέπομεν προλογίζοντα, δι' ἀφιερώσεως εἰς τὸν πρῶτον πατριάρχην Θεοδοσίον τὸν Κομνηνόν, τὸν περιφανῆ Ἡλίαν Μηνιάτην, ἔτι ἱεροδιάκονον ὄντα³, ἄλλου δ' ἐπεμελήθη Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης⁴.

Πάντων δὲ τῶν ἐν Βενετίᾳ ἰωαννιτικῶν τυπογραφείων νεώτατον ὑπῆρξε τὸ τοῦ Δημητρίου Θεοδοσίου, συστήσαντος αὐτὸ τῇ 1762⁵. ὅτε παρουσιάζεται τὸ πρῶτον γνωστὸν ἡμῖν τῶν παρ' αὐτῷ ἐκτυπω-

¹ *Legrand* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 79.

² Γίνεται μὲν ἔν τινι ἐπιστολῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥόζα, ἀνταποκριτοῦ τῶν Γλυκείων, ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σ. 307 σημ. 1 μνημονευθέντι φακέλῳ μνεῖα τοῦ Σπανοῦ, ἀλλὰ δὲν γίνεται ὀφθαλμῶδες, ἂν πρόκειται περὶ ἐκδόσεως παρὰ τῷ Γλυκεῖ.

³ Τὸ σπανιώτατον τοῦτο βιβλίον, εὐρισκόμενόν ποτε παρὰ τῷ Γεωργίῳ Μαυροκορδάτῳ καὶ περιελθὸν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ κ. Γεωργίου Μπαλτατζῆ ἐν Ἀθήναις, εἶνε ὁ τοῦ Γερασίμου Κακαβέλα «Λόγος ἱστορικὸς τῆς ἱερᾶς πολιτείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου κῆρ Διονυσίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κομνηνοῦ». *Legrand* ἐνθ. ἀν. Τόμ. Β' σ. 455.

⁴ *Legrand* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Ε' σ. 165 ἀρ. 256.

⁵ Λέγει μὲν ὁ Βελοῦδος ἐνθ' ἀν. σ. 129, ὅτι τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Θεοδοσίου ἀνοίχθη περὶ τὴν 1715, ἀλλ' οὐτε αὐτὸς μνημονεύει βιβλίου τινὸς παρ' αὐτῷ ἐκτυπωθέντος, οὐτε παρὰ τῷ Ἀ. Παπαδοπούλῳ Βρετῶ εὐρισκόμεν βιβλίον ἐξεληθὸν τῶν πιεστηρίων αὐτοῦ πρὸ τοῦ 1762.

ἡέντων βιβλίων, ἐπιγραφόμενον Βούλλαι τῶν μακαριωτάτων ἀρχιερέων Ῥώμης. ἤγουν Λέοντος τοῦ Γ', Κλήμεντος τοῦ Ζ' καὶ Παύλου τοῦ Γ' περὶ τῶν προνομίων τῶν Γραικῶν καὶ ἡέσπισμα τῆς ἐξοχωτάτης Γερουσίας τῶν Ἑνετῶν περὶ τῶν συνοικεσίων ἀναμέσον Γραικῶν καὶ Λατίνων¹. Καὶ εἶνε μὲν τὸ πρῶτον τοῦτο βιβλίον τῶν πιστηρίων τοῦ Δημητρίου Θεοδοσίου ἀνατύπωσις τοῦ ἤδη πρότερον τῇ 1755 ἐκδομένου ἐν Βενετίᾳ παρ' Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι². Ἀλλ' ὅμως ἄλλως παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ βλέπομεν ἐλαχίστας ἀνατυπώσεις ἀπ' ἐναντίας ὁ, ἐκτυποῦνται παρ' αὐτῷ ἐκκλησιαστικά τε καὶ κοσμικά βιβλία ἢς τὸ πλεῖστον νέα, ἔργα πρωτότυπα ἢ μεταφράσεις λογίων παντοίων, προσφερόντων εἰς τὸ ἐλληνικὸν κοινὸν πλήν πλείστων ὁσίων ἀκολουθειῶν καὶ ποικίλην τροφήν νεοφανῆ³. Ἐὐ φαινόμενον δὲ τοῦτο ἐξηγεῖται, νομίζω, ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ προγενέστερα τοῦ Γλυκέος καὶ τοῦ Σάρου τὸ τοῦ Θεοδοσίου ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον ἐκδοτικὸν κατὰστημα. Ἰδίως ἐπιχειροῦν ἐκδόσεις, καὶ πολὺ μᾶλλον τυπογραφεῖον ἀναλαμβάνον ἀπλῶς τὴν ἐκτύπωσιν βιβλίων ἐκδιδομένων ἐπὶ λογαριασμῷ αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ἰδίαις δαπάναις εἴτε τῇ χορηγίᾳ εὐπόρων φιλομούσων.

Ὅτι προέκοπτον καὶ τὰ τρία ἰωαννιτικὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας πρὸς μεγάλην ὠφέλειαν τῆς παιδείας τοῦ γένους, ὅτε ἡ ὁσημέραι πυκνοτέρα ἐκτύπωσις ἐλληνικῶν βιβλίων ἐν Λειψίᾳ, Βιέννῃ, Γεργέστη, Πετροπόλει καὶ Μόσχᾳ καὶ ἡ σύστασις ἐλληνικῶν τυπογραφείων ἐν Κωνσταντινουπόλει, Μοσχοπόλει, Ἰασίῳ, Βουκουρεστίῳ καὶ Κερκύρᾳ περιώρισαν μεγάλως τὰς ἐργασίας τῶν ἐν Βενετίᾳ τυπογραφείων καὶ ἐπήνεγκον κατὰ μικρὸν τὴν παρακμὴν καὶ τέλος τὴν διάλυσιν αὐτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξέλιπε τὸ πάντων βραχυδιώτατον, τὸ τοῦ Σάρου, οὐ τελευταῖον ἐκδοθὲν βιβλίον γινώσκομεν τῷ 1798 τὸ «Ἄνθος τῶν χαρίτων»⁴. Κατόπιν ὁ ἐπὶ ἤλθεν ὁ θάνατος τοῦ Δημη-

¹ Ἄ. Παπαδόπουλου Βρετοῦ Νεοελληνικὴ φιλολογία Μέρ. Α' σ. 43 ἀρ. 227.

² Ἄ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ ἐνθ' ἄν. σ. 74.

³ Δύο τῶν παρὰ Θεοδοσίῳ ἐκδοθέντων βιβλίων (Ἄ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ ἐνθ' ἄν. Μέρ. Α' σ. 84 ἀρ. 232 καὶ 233) φέρουσι ψευδῶς ὡς τύπον ἐκτύπωσης τὴν Πετρούπολιν, πιθανῶς πρὸς ἀποφυγὴν καταδιώξεως παρὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

⁴ Legrand ἐνθ' ἄν. Τόμ. Γ' σ. 80.

τρίου Θεοδοσίου τῆ 179ῶ. ὅτε τὸ ὑπ' αὐτοῦ διευθυνόμενον τυπογραφεῖον μετεβιβάσθη εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πάνον, παρ' ᾧ ἐξετυπώθησαν βιβλία ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου¹. Καὶ φέρει μὲν ἔκτοτε τὸ τυπογραφεῖον ἐκεῖνο τὸ ὄνομα Πάνου Θεοδοσίου μέχρι τοῦ 1820², ἀλλὰ φαίνεται οὐχ ἤττον περιελθὼν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸν Σπυρίδωνα Μελαγὸν καὶ τὸν Νικόλαον Ἀναστασίου³, «εἶτα εἰς τὸν Καλὸν Φραγκίσκον τὸν Ἀνδρεῶλαν, καὶ τελευταῖον εἰς τὸν ἐκ Θεσσαλονίκης Γεώργιον Διαμαντίδην (1796), ὅστις ἀνεζώωσεν αὐτὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὁ Φοῦμιξ δι' ἐκδόσεων ἐκκλησιαστικῶν ἰδιαιτέρων βιβλίων (1843), διορθωθέντων ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, διδασκάλου ἐν τῇ Φλαγγινείῳ σχολῇ (1826-39) καὶ ἐτέρων φιλολογικῶν συγγραμμάτων συντάκτου». κατόπιν δὲ διηυθύνετο μέχρι τῆς διαλύσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Χρήστου Τριανταφύλλου⁴. Τέλος δὲ τὸ τοῦ Νικολάου Γλυκέος διήρκεσε μὲν ὑφισταμένον μέχρι τοῦ 1831⁵ ὑπὸ τὸ ὄνομ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διηυθύνετο, αὐτοῦ θανόντος περὶ τὸ 1692, ὑπὸ τῶν ἀκρόνων αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκὺς ἐκεῖνος, οὗ τὸ ὄνομα εὐρίσκομεν ἐπὶ βιβλίων ἐκτετυπωμένων ἐν τῷ τυπογραφείῳ ἐκείνῳ δις μόνον, τῆ 1805⁶ καὶ τῆ 1809⁷, ἐπανερχομένου ἔπειτα χάριν εὐ-

¹ Πρῶτον γνωστὸν βιβλίον φέρον τὸ ὄνομα τοῦ Πάνου Θεοδοσίου τῶ 1795 εἶνε τὸ «Σύνταγμα γραφικῆς θεολογίας». **Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ** ἐνθ' ἀν. Μέρ. Α' σ. 122 ἀρ. 344. Σημειωτέον, ὅτι ἤδη τῶ 1774 εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Πάνῳ Θεοδοσίῳ ἐκτετυπωμένον τὸ «Νέον ἄνθος χαρίτων». Ἄλλ' ἴσως δὲν ἔχει ὀρθῶς ἢ τὸ προωνόμιον ἢ ἡ χρονολογία (ἀντὶ τοῦ 1794;) παρὰ τῷ **Α. Παπαδοπούλῳ Βρετῶ** ἐνθ' ἀν. σ. 67 ἀρ. 148, ἐπειδὴ ἔπειτα μόλις τῶ 1795 κατὰ τὰνωτέρω εἰρημνα ἀπαντῶμεν τὸ ὄνομα τοῦ Πάνου Θεοδοσίου ἐν τῷ Σύντάγματι γραφικῆς θεολογίας «ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ ποτὲ Δημητρίου Θεοδοσίου, νῦν δὲ Πάνου Θεοδοσίου».

² **Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ** Μέρ. Α' σ. 164 ἀρ. 451. Μέρ. Β' σ. 214 ἀρ. 701.

³ **Βελοῦδου** ἐνθ' ἀν. σ. 131. Ἄλλὰ παρὰ τῷ **Α. Παπαδοπούλῳ Βρετῶ** οὐδὲν βιβλίον εὔρηται φέρον τὸ ὄνομ' αὐτοῦ. Ἴσως διετηρήθη μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Πάνου Θεοδοσίου, ἀλλὰ, ὡς συνεῖδη εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Γλυκέων, ὅπου διετηρήθη τὸ τοῦ Νικολάου καὶ πολὺ μετ' αὐτόν, διηυθύνετο τοῦτο ὑπὸ τοῦ Μελανοῦ καὶ τοῦ Ἀναστασίου.

⁴ **Βελοῦδου** ἐνθ' ἀν.

⁵ **Βελοῦδου** ἐνθ' ἀν. σ. 130. Τελευταῖον βιβλίον ἐκτυπωθὲν ἐν τῷ τυπογραφείῳ Νικολάου Γλυκέος φέρεται ἡ «Ἐπιτομὴ τῆς Ὀθωμανικῆς θρησκείας μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Ἰταλικῆς εἰς τὴν Γραικικὴν διάλεκτον παρὰ τοῦ Ἱεροδιακόνου Εὐγενίου Διαγενίδου...» (**Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ** Μέρ. Β' σ. 167 ἀρ. 464).

⁶ **Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ** Μέρ. Β' σ. 183 ἀρ. 373.

⁷ Αὐτόθι σ. 186 ἀρ. 578.

λαθείας τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ μέχρι τῆς διαλύσεως τοῦ τυπογραφείου.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν παύσιν τῆς λειτουργίας τῶν ἐν Βενετίᾳ τυπογραφείων ἐκείνων τῶν ἱδρυθέντων ὑπὸ φιλοτίμων τέκνων τῶν Ἰωαννίνων δὲν ἔπαυσεν ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐπισημοῦς αὐτῶν ἐνεργείας. Διὸ βλέπομεν ἱδρυόμενον ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἰωαννίνοις ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος τυπογραφεῖον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Δωδώνη», ἐν ᾗ ἰκανὰ ἐξετυπώθησαν βιβλία μετὰ πολλῆς φιλοκαλίας, ἐν οἷς ἐξέχουσι τὸ τοῦ Παναγιώτου Ἀραδαντινοῦ «Παροιμιαστήριον» καὶ ἄλλα. Καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν δὲ τοῦ βραχυδίου τούτου τυπογραφείου ἱδρύθη, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἕτερον, τὸ καὶ νῦν ὑφιστάμενον, ἐν ᾗ ἐκτυποῦται ἡ ἡμερῆς «Ἡπειρος».

Τοιαύτη διάδοσις τῆς παιδείας, οἷα ἡ διὰ τῶν σχολείων τῶν Ἰωαννίνων ἐπελήθοῦσα, τοιαύτη βιβλιακὴ παραγωγὴ, οἷα ἡ ἐκ τῶν ἰωαννινικῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπερχομένη στήριξις τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἐπήνεγκον καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα ἄξιον λόγου. Καὶ οἱ ἐκπατριζόμενοι κατὰ τὸ γνωστὸν ἡπειρωτικὸν ἔθος πρὸς ἐπιδίωξιν τύχῃ δι' ἐντίμου ἐργασίας καὶ εὐτυχοῦντες γὰρ ἴδωσιν ἐν τῇ ξένῃ εὐλογουμένας τὰς ἀποθήκας αὐτῶν ἐθεώρουσιν ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν γὰρ συνεισφέρειν εἰς τὴν γενέτειραν ἢ γὰρ καταλίπειν διὰ διαθήκης μετὰ θάνατον γενναῖον μέρος τῆς οὕτω κτηθείσης περιουσίας. Οὕτω προήλθον τὰ κληθέντα ἐλεῖν, τὰ πολυθρόνητα ἐκεῖνα κληροδοτήματα τὰ κατατεθέντα ἐν Ῥωσίᾳ ἰδίως καὶ Αὐστρίᾳ, ταῖς δύο ἐκείναις χώραις, κίτινες μετὰ τὴν Βενετιανὴν εἴλκυσαν μάλιστα τοὺς Ἡπειρώτας, καὶ τέλος ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ τῶν Ἀθηνῶν, ἧς ἱδρυτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἰωαννίτης ἀπόφοιτος τῆς σχολῆς τῶν Μπαλάνων Γεώργιος Σταύρου. Νοσοκομεῖα καὶ γηροτροφεία, πτωχοκομεῖα καὶ ἐκθετοτροφεία, προίκιαις ἐγδοῶν παρθένων, ἀποφυλάκισις δεσμοτῶν, πᾶσα δυνατὴ ἀγαθοεργία, πᾶσα φανταστὴ περίθλαψις δὲν ἐξαντλεῖ τὴν ἀκένωτον πηγὴν τῆς γενναιοδωρίας τῶν φιλοπατρίδων διαθετῶν. Μένει πάντοτε εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας τῶν ξενιτευμένων ἐκείνων τέκνων τῆς ἡπειρωτικῆς πατρίδος εἰς παλμὸς ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν σχολείων τῶν προωρισμένων γὰρ νοοῖσιν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.

Οὕτω τὰ ἐλέγ, ἐκεῖνα τῶν Ἰωαννίνων, ἅτινα τῷ 1856 ἀνήρχοντο εἰς 1.107.610 ρούβλια, 143.800 φιορίνια καὶ 511.000 δραχμᾶς¹, ἐχρησίμευσαν καὶ χρησιμεύουσι κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν παιδείαν. Συμβαίνει εἰς τὰ ἐλέγ τῶν Ἰωαννίνων ὅ τι καὶ εἰς τὰς μεγάλας δωρεὰς καὶ τὰ κληροδοτήματα γενναιοδώρων ἠπειρωτῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Ἀθήναις φερωνύμων αὐτῶν ἰδρυμάτων, ἅτινα δὲν ἀπευθύνονται μόνον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἄμυναν, εἰς τὴν ἀναζωπύρτισιν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, εἰς γενικὰ τοῦ ἔθνους ἀγαθὰ, εἰς τὴν φιλάνθρωπίαν, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν παιδείαν. Πράγματι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν αὐτὴ δύναται νὰ μαρτυρήσῃ, ὅτι τὸν ἄριστον αὐτῆς καὶ εὐπρεπέστατον κόσμον χρεωστεῖ εἰς τὴν ἠπειρον. Τὸ Στάδιον, τὸ Ζάππειον, τὸ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον, τὸ Μετσοβεῖον Πολυτεχνεῖον, ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, τὸ Ἀρσάκειον, τὸ Ὀρφανοτροφεῖον Χατζηκώστα, ἡ Ριζάρειος Σχολή, τὸ Ἀστεροσκοπεῖον, ἡ Ἀκαδημία, τὸ Ἐφηβεῖον δύνανται νὰ φέρωσιν ὑπερηφάνως ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων τὸ ὄνομα τῶν ἰδρυτῶν. ὧν χάριν ἡ πρωτεύουσα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ οὐ μόνον ἠδυνήθη νὰ στήσῃ, οὕτως εἰπεῖν, καθ' ἃ πάλαι ποτὲ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι, νέον βωμὸν τοῦ Ἑλέου, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη πράγματι Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος μὲ μεγάλην τὴν καρδίαν, ἅψ' οὐ ἐγχωρεῖ εἰς αὐτὴν τόση εὐσπλαχνία, τόση φιλοπατρία καὶ τόση φιλομουσία ὅσην ἐσκόρπισαν εἰς αὐτὴν τῷ θυλάκῳ καὶ οὐχὶ τῇ χειρὶ τὰ τέκνα τῆς εὐάνδρου ἠπειρου. Ὅπόσην στοργὴν πρὸς τὴν μεγάλην πατρίδα ἐμφαίνει ἐκάστη τῶν πολυτάλαντων ἐκείνων δωρεῶν, ἐκάστη τῶν εὐγενῶν ἐκείνων διαθηκῶν. Ὅποσα ὄνειρα συνεδέοντο πρὸς τὴν ἰδρυτικὴν ἐκάστου τῶν καθιδρυμάτων ἐκείνων, ὅποσον δάκρυ ἔδρεξε πολλὰκις τὸν χάρτην, ἐψ' οὐ ἐχαράσσετο ἡ τελευταία ἡέλιος τῶν καλλιπλοῦτων ἐκείνων, ἕως ἐσκήρτησαν τέλος αἱ ψυχαὶ αὐτῶν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ νουαρχίς ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα ἐνὸς τῶν εὐγενεστάτων βλαστῶν τῆς μεγάλης ἐκείνης χορείας τῶν ἠπειρωτῶν χορηγῶν περιήγαγε νικηφόρον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἐξαγγέλλουσαν τὰ εὐαγγέλια τῶν ἐλευθερίων, εἰς τὰς κυανὰς θαλάσας τοῦ Αἰγαίου.

Ἄμυδρᾶν μόνον διέγραψα ἐνώπιον ὑμῶν τὴν εἰκόνα, ἣν παρέ-

¹ Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς ἠπειρου Τόμ. Β' σ. 272 κ. ἔ.

χουσιν εἰς ἡμᾶς αἱ σχολαί, οἱ διδάσκαλοι, οἱ λόγιοι, οἱ τυπογράφοι τῶν Ἰωαννίνων, οἱ γενναῖοι εὐεργέται τῆς ἠπειρωτικῆς πατρίδος καὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος ἐν συνδυασμῷ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας. Αἱ Ἠπειρώτιδες Μοῦσαι παρουσιάζονται περιδεδλημένα, τὴν ἀρχαιοπρεπῆ αὐτῶν στολὴν καὶ κρύπτουσι ἐν μύρτου κλαδί, ἵς ποτε ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων, τὸ ξίφος τὸ τυραννοκτόνον. Ἐὰν γράμματα δὲν ἀνέπτυξαν μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ παρεσκεύασαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ ἀνέτειλε τέλος ἡ ἐπὶ μακροκίονας νύκτας δουλείας ἀναμενομένη μεγάλη ἡμέρα, καὶ ἀπήγγισεν ὁ κρότος τῶν πυροβόλων τοῦ Μπιζάνη, καὶ αἱ πολιορκούμεναι στρατιαὶ τοῦ προαιωνίου κατακτητοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ ταπεινώσῃσι τὸν αὐχέναν καὶ παραδώσῃσι τὴν πόλιν εἰς τοὺς νομίμους αὐτῆς κυρίους. Ὅτε δὲ τὰ Ἰωαννίνα, πρὶν τέλος πέσουνε γλυκὰ νὰ κοιμηθοῦνε κατὰ τὸν ποιητὴν, ἔστρωσαν δάφνας καὶ μυρσίνας. Ὅπως δεξιωθῆσι τοὺς ἐλευθερωτάς, συνεσκίρτων βεβαίως μετὰ τῶν ζώντων αἱ ψυχαὶ τῶν διδασκάλων τῶν σχολείων ἐκεῖνων, ὅπου ἐπὶ τόσους αἰῶνας μαζὶ μὲ τὰ γράμματα, ἐδιδάσκετο ἡ πίστις εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἡ προσδοκία τῆς μελλούσης ἀναστάσεως, καὶ συμπαρίστατο ἀοράτως ἡ νεκροπομπὴ τῶν συμπαρασκευασάντων τὴν ἀπελευθέρωσιν, καὶ οἶονεὶ συμπαρήλαυγον συναγαλιώμενα τὰ εἰδῶλα αὐτῶν μετὰ τῶν θαφνηφόρων νικητῶν. Οἳτινες ἐν μέσῳ τῶν ἀλληλοῦια τῆς χαρᾶς καὶ τῶν εὐοἰ τῆς νίκης περιστοίγιζον καμαρωμένοι εἰσελαύνοντα εἰς τὴν ὠραίαν νύμφην, ἣς τὰ κράσπεδα περιλούει ἡ Παμβώτις, καὶ φέροντα τὸν θαλλὸν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας τὸν ἀπὸ αἰώνων προσδοκώμενον, τὸν ὑπερήφανον ἐπὶ τοῦ Βουκεφάλα πορθητῆν.

Σημ. Κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς παρούσης μελέτης δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸ ἔργον τοῦ ἐξ Ἑλλήνων πιθανῶς ἔλκοντος τὸ γένος Ῥωμάνου, *Per. Parahagi* (Παπαχατζῆ;) *Scriitoriī aromīnī în secolul al XVIII-lea*. Ἐν Βουκουρεστίῳ, 1909, ἐν ᾧ ὁ λόγος καὶ περὶ Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, παριστανομένων ἵς Ῥωμάνων.